

&

NIEUWSBRIEF

SOENNES
SWAERDES

nr. 14 - maart 2023

"Gij musschen, gieren en reigers, gij leeuwen en tijgers, bison, gemzen, antilopen, ik waarschuw u, hoedt u voor den mensch.

.....

Hij heeft in zijn kop een onzichtbaar instrumentje. Dit laat hij werken en de wapens staan voor hem klaar.

....

O, als ik nog eens een verscheurend, onschuldig Dier mocht worden!"

In deze tekst uit het tijdschrift 'Het toekomstig leven' is A.H. Feis in 1915 niet mals over hoe 'den mensch' omgaat met de dieren. Doorheen de tijd is de mens geëvolueerd van een wezen dat schrik had van (wilde) dieren en op de loop moest gaan, over een jager-landbouwer die van wilde dieren huisdieren maakte tot een moordmachine die de biotopen van vele dieren verwoest heeft. Tussen deze twee uitersten zijn er 101 vormen van relaties tussen mens en dier: trekpaarden die voor de mens werk verrichten, schoothondjes, koeien die melk geven en waarvan de mens zuivel maakt, bijen die zorgen voor de bevruchting van fruitbomen en andere gewassen, varkens die als spek of ander vlees op

de feesttafel liggen, honden die slechtienden of blinden begeleiden, katten als troeteldier, leeuwen en tijgers die in de dierentuin paraderen voor de bezoekers, ratten die in oorlogsgebied onder leiding van de mens mijnen opsporen, enz.

Hoe dan ook is de relatie tussen mensen en dieren afhankelijk van de tijdsgeest. In deze nieuwsbrief geven we aan de hand van gesprekken met vroegere bewoners van Zutendaal dan ook graag een kijk op hoe mens en dier met elkaar omgingen. 't Zou 'biesterëi' zijn om dit niet te doen. Zei Martinus Panis (Tiennes Paones) niet: *"Ik zag liever een schoon dik paard dan een schoon jong meisje, echt waar jong?"*

Inhoud

Biesterëi	1
Koeien	2
Varkens/kippen	3
Paarden	4
Vêstelaoved	5
Erfgoedboom 2023	5
Wêi ènne Blêi	6
Brigittafeest 2023	7-8
Vervlogten tijd	9

Deze nieuwsbrief ontvangen of lid worden van Soennes & Swaerdes?

Wil je graag op de hoogte blijven van het reilen en zeilen van Soennes & Swaerdes?

Heb je interesse in erfgoed?

Ben je actief als onderzoeker van de Zutendaalse geschiedenis?

Is plaatselijke heemkunde jouw ding?

Lees je graag artikelen over de eigen streek?

Schrijf je dan snel in als sympathisant of actief lid via info@soennesenswaerdes.be

Sjaolhuus

Elke 1ste en 3de zondag van de maand open (behalve tijdens schoolvakanties en op feestdagen) van 10 tot 13 uur of op afspraak.

Ruim een eeuw geleden waren zowel molens als boerderijdieren voor de agrarische bevolking belangrijk om te 'overleven'.

KOEIEN

“Toen we met het café begonnen, hadden we nog boerderij en een drietal koeien. ‘s Morgens om zeven uur, nog voor de mis, brachten Lisa en Maïke of Martin en Maïke de beesten naar het Heike aan het Boeneveld. ‘s Middags werden ze weer teruggehaald. Natuurlijk moest er ook gemolken worden. Dat deed ik en Martin heeft ook veel gemolken. Het was toen gebruikelijk dat de mensen zelf hun boter afroonden. Ze hadden allemaal een afomer. Pasteurke, een ‘raimênke’ uit Diepenbeek, kwam de room ophalen, één of twee keer per week. Mensen als Sisses Mêng of Bèèr vanne Lange Rie of Pieters Tèis, die zelf geen koeien meer hadden, of de kapelaan en de zusters van het klooster, kwamen iedere dag een liter of twee melk halen.”

Maria Claes (Müdderke van Lëmmes)

“Koeien hadden we ook. We leverden de meeste melk van de hele omtrek aan de melkerij in Mopertingen. We hadden een tiental koeien en dan nog wat vaarzen en kalveren. Ongeveer een twintig stuks. Hèipkes Baer heeft lange tijd de melk gereden. En Rie vanne Lange. Toem vanne Sjrèiver heeft het ook een tijdje gedaan. En Minte Jan. Ze kwamen iedere dag melk ophalen. In de tijd dat Hèipkes Baer rondkwam, waren de wegen nog slecht. Op Gellik aan heb ik hem dikwijls moeten voorspannen. Van de Besmer tot Gellik. Ik geloof dat ik daar 15 fr. voor kreeg in die tijd. Ik moest dat in de winter dagelijks doen. De wegen waren dan te slecht. Dat was teveel voor een paard. Er hing immers een lange kar achter waarop de ‘mèllektaeite’ stonden. Hèipkes Baer bracht die dan weer leeg terug. Hij had er ongeveer een goeie halve dag voor nodig. In Gellik nam hij op de plaatsen die op zijn weg naar Mopertingen lagen ook nog melk mee.’

Hubert Bobbaers (Baerke van Nolle)

Thomas Schrijvers (Toem vanne Sjrèiver) in Gebroek

“Om goede melk te geven werden de koeien vroeger ook op spurrie gezet. Daar gaven ze veel melk van. Als de koeien goed vol met spurrie gegeten waren en ge ze moest gaan halen, dan rook die adem. Spurrie bloeide ook mooi. Dat was iets schoons. Het land werd kort na de oogst in augustus omgeakkerd en dan werd door de meeste mensen de spurrie gezaaid. ‘Sedel’ werd ook nog gezaaid. Dat werd door de koeien afgegeten. Rode klaver werd dan weer in het voorjaar in het koren gezet. Als het koren dan gemaaid was, kwam de klaver omhoog. En ‘pütte’ zaaiden ze ook in het koren. ‘Stoppelpütte’ zeiden ze daar tegen. Ze bleven eerst klein maar als het koren af was, werd het land heel kapot geëgd en groeiden die wortelen door. Ge kondt er dan de hele winter van uitdoen want die wortels bevroren niet of toch niet rap. Ze werden aan de koeien gevoerd maar eveneens door de mensen en de paarden gegeten. Ook voederwortelen werden in het koren gezaaid en ook zij kwamen omhoog als het koren af was.”

Hubert Bobbaers (Baerke van Nolle)

‘Als we in de late namiddag uit de school terugkeerden, moest ik de twee koeien gaan hoeden. Vader was dan nog niet terug van het werk. Er waren toen zo geen afgerasterde weiden als nu. Rond het huis was er wel een maar die was dikwijls zo zeer afgegrasd dat de koeien meer in het bos rondom liepen. Als de beesten niet buiten waren, stonden ze in de potstal. Harie moest die altijd gelijk leggen met wat ‘straw’ uit de gemeentebossen. Als de stal vol was en we hadden hem leeggemaakt en het mest uitgereden dan werd ‘aonèèr’ hei gekapt met de heizeis. Er mocht niet teveel grond aan de hei zitten maar ze moest langs onder bezet zijn met een soort vilt. Ze mocht ook niet te lang zijn. Die hei legden we dan als eerste in de potstal, die in het begin geen vloer had. Achterna hoefde geen hei meer bijgevuld te worden.

Jan Gregoor (Janneke van Sis van Kiepk)

3 flinke boerinnen bij de koeien: linksboven Franciska Menten (Siska uut Gebroehk), linksonder Elisabeth Thijs (Lies van Wuis) en rechtsonder Catharina Remans (Priehskes Triehne)

VARKENS

“Zo ben ik een jaar of drie met vader mee geweest en toen is hij gestopt met slachten. Dat moet 1944 of 1945 geweest zijn. Sjaef van Wuis, Mèèskes Sjang en naar het schijnt Sjang van ‘t Vlieëgelke hier en daar slachtten ook nog. Ik heb het slachten dan maar verder gezet. En ik moet zeggen dat ik veel te doen had, soms twee of drie varkens per dag onder de oorlog. In het begin heb ik er zelfs eens zes op een dag gedaan. Onder de oorlog mocht ge eigenlijk alleen maar slachten als ge op het gemeentehuis een bon hadt gehaald.

Voor het slachten van een varken vroeg ik in het begin 50 fr. Voor twee keer een uur op twee dagen: slachten, kapot snijden en inzouten. Dat was dus werken aan 25 fr. per uur. Soms ging het sneller, vooral als ik bij ‘Wilke’ mocht gaan vrijen. Zo was ik bij Bèèr vanne Lange Rie voor het in stukken snijden en inzouten eens op een half uur klaar.

Ik ging vooral in Stalken, Gebroek en Sledderlo slachten. Het waren indertijd allemaal ‘witte’ varkens want die hadden veel vet.”

Herman Menten (Mao van Minte Jan)

“Ook aan de varkens hadden we onze handen vol. Bij de zeugen hadt ge vroeger geen bakken waar ze in lagen. En als ze dan biggetjes hadden en ge geen stukken wilde hebben, moest ge er ‘s nachts bij blijven. Als zo’n zeug opstond en zich opnieuw wou neerleggen dan kon het zijn dat ze zich op de biggen legde. En om dat te vermijden moest ik opstaan. De andere kinderen waren nog te jong. En doet gij maar eens een man doen opblijven. Die vallen toch in slaap.”

Maria Bobbaers (Mai vanne Kraeiebos)

“Dat moest toen zo want ik weet dat als thuis het spek op was moeder uit Bilzen soms spek meebracht waaraan maar een klein tipje rood vlees was. Voor de rest allemaal vet. Dat hadden wij het liefste en het was ook het goedkoopste. Het spek werd in eigen vet gebraden. Na het melken moest ge u zelfs spoeden want anders was er niks meer te ‘soppen’ of bleef in de pan alleen het zout achter. Spek werd ook koud gegeten tussen de boterhammen of in de soep gedaan. Er werd vet op de boterhammen gesmeerd als er geen boter meer was.”

Elisabeth Geurts (Lies van Wilke)

Jozef (Zjoe) Hoffbauer en Cornelia Cops (van Jammetèize)

“We hadden koeien, varkens, paarden en geweldig veel kippen, die met de duizende los in de stal liepen. De kuikens broedden we zelf uit. Hiertoe hadden we een broedmachine van 450 en een van 130 stuks. De broedmachines brandden met petrol. Eronder moest ge emmers met water zetten voor het vochtgehalte. De eieren kregen we van een meelfabriek en we moesten ze dan in zo’n machine leggen. Ze lagen op roosters die ge dan moest uittrekken. De eieren waren getekend. Met een potlood maakte ik aan de ene kant een rood streepje en aan de andere kant een zwart. Vandaag draaide ik ze allemaal rood en morgen allemaal zwart. Zo moesten ze vier weken in de broedmachine blijven en dan kwamen de kuikens uit. Die kuikens moesten dan nog 24 uur blijven zitten vooraleer ze de stal in mochten.

KIPPEN

De kippenstal moest heel zuiver zijn. Met haksel gestrooid worden en hij moest een temperatuur van 37° hebben. En droog zijn. ‘s Nachts kon ik opstaan om de stoof bij te stoken en naar het eten en drinken te kijken. Dat was nodig want de kuikens gingen in een grote ronde rond de stoof liggen en hoe minder de stoof brandde en hoe minder vuur er was, hoe meer de kuikens op de stoof aan kropen. Ze mochten echter niet op een hoop komen te liggen want dan waren ze ‘s morgens kapot.”

Maria Bobbaers (Mai vanne Kraeiebos)

August Meuffels en Elisabeth Nijs met hun zoontje Hendrik tijdens de vroege jaren '30 van vorige eeuw, toen de kippen nog vrij rondscharrelden op het erf

PAARDEN

“We hadden twee paarden en een ervan moest jongen. Het was uitgeteld en had een speciale stal. Mijn broer, die zo slim was als dorpen ver, had die zo gemaakt dat we bij de paarden konden blijven slapen. Het gebeurde wel eens dat ze naar ons kwamen kijken maar niet in de stal konden. Zo vast sliepen we. Na de geboorte moest ik wel eens met het paard en het veulen gaan wandelen omdat het paard dan soms een harde uier had en het veulen zoogde. De ganse tijd blijven stilstaan was dan niet goed.

Toen ik later hier woonde en het paard moest veulenen en ik was werken dan ging Bertha Zjef van Wilke halen. Dan was ik tenminste gerust. Zo hebben we hier toch zo'n vijf of zes veulens getrokken.”

Martinus Panis (Tiennes Paones)

“De nabijheid van de kerk bracht nog andere mensen bij ons over de vloer. In de muur van de paardenstal waren drie ringen gemetst. Verscheidene mensen spanden immers bij ons achter hun paard uit, zelfs al vooraleer we café hadden. Het waren Linske, Eugèèn en Maria van 't Wit Pèèrd, die van de Sjrèiver en die van Nolle uit Roelen en Thijs van Mèngke vanne Bèsmer. Er stonden soms vier 'voituren' bij ons op de koer. Als de mis uit was dan mochten de mensen aan de stoof komen zitten en kregen ze koffie. Bij ons tegenover zaten die van Cops van de Besmer en die van Toemmese uit Wiemesmeer. Zij spanden aan De Klok uit.

Die van 't Wit Pèèrd hadden zo'n rood, ijzeren koetsje met pony. Ik zie ze nog altijd voor me. Daar zaten Linske en Marie in. Ze kwamen alle zondagen naar de mis. Het paardje was zo eigen. Het werd met het kordeel vastgebonden aan een ring. Als ze het los deden kwam het recht op de deur af. Het dier vertrok niet zonder zijn klontje suiker van mij. In de winter als het slecht weer was dan deden we zelfs de schuurpoort open en mocht hij in de schuur staan met zijn koetsje.”

Maria Claes (Müdderke van Lèmmes)

Jozef Schrijvers (Sjaef vanne Sjrèiver)

Jozef Bijmens (Sjaef van Baartele)

“Met paard en kar rijden, was mijn werk. En als ge met twee paarden moet werken, weet ge wat gaan is. Die lopen wat af op een dag. We hadden twee paarden want ik deed de boerderij van Sjaef er ook bij. Als ge moet akkeren dan worden die paarden maar niet moe. En ge moet maar volgen. Een halve hectare per dag deed ik toch om met twee paarden. Met één was dat zeven of acht 'rooie'. We hadden een dubbele ploeg.”

(Hubert Bobbaers (Baerke van Nolle))

“Als smid moest hij de paarden beslaan. Die in de mijn van Waterschei aan het werk waren. Er heeft zich daar zelfs eens een zware ontploffing voorgedaan toen hij ook juist in de buurt was. In 1928 was dat. Er vielen 28 doden en mijn vader moest levens helpen redden. Gelukkig ging het er meestal rustiger aan toe. Zo zie ik voor mijn ogen nog altijd die man uit Munsterbilzen de grote poort hiernaast binnenstappen om zijn paard te laten beslaan. In zijn buurt vond hij geen smid om dat werk te klaren omdat zijn paard zo lelijk te keer ging. En hier was het dier zo kalm als een lam.

Alhoewel vader 's avonds in de smidse hulp had van iemand van Jammetèize toch moest ik er af en toe de handen uit de mouwen steken. Vooral als hij op de gevel weer eens een deel karrenwielen bijeen liggen had waarop een ijzeren band moest komen. Het ijzer werd dan heel heet gestookt met turf die ze op de hei in de vennen staken. Als de gloeiende ijzeren band rond het karrenwiel zat dan moest die ook weer afkoelen. Ik mocht dan emmers water binnendragen en een kuip vullen”.

Catharina Schrijvers (Trien van Jan de Smieëd)

“Vader boerde maar hij deed ook nog vanalles buitenuit. Zo heeft hij voor de gemeente hei omgeakkerd. Daar moest hij voor insteken. Hij heeft hout gereden voor Harie van Kiepke en met de 'vèèr' hout gehaald in Werm, Tongeren, Bommershoven, Rommershoven,... voor de zagerij van 'De Wouter' in Munsterbilzen. Dan heeft vader samen met Sjarel van Geelke ook een tijd melk opgehaald voor de melkerij in Mopertingen. Het was de melkronde die ook Rie vanne Lange Sjang, Baer van Hèipke, Zjaak van Baer van Hèipke en Bèèr van Niehskes gedaan hebben.”

Herman Menten (Mao van Minte Jan)

Vêstelaoved dikken aoved

Vastenavond – ook gekend als en verwant aan het Russische Maslenitsa – vindt plaats op de dinsdag voor Aswoensdag. Tot dinsdagnacht 24.00 uur mag nog carnaval worden gevierd en is het toegelaten zich als vastenavondgek te verkleeden. In de katholieke traditie is klokslag middernacht carnaval voorbij en begint de veertigdaagse vastentijd tot het paasfeest.

'Vêstelaoved' is Zutendaals voor vastenavond, de vette dinsdag (of dikke dinsdag) die traditioneel het einde van de carnavalsperiode inluidt en voorafgaat aan de vastenperiode. In Engelstalige landen heet deze dag onder andere Mardi Gras, Shrove Tuesday of Pancake Tuesday, omdat op deze dag traditioneel pannenkoeken worden gegeten. Doorgaans maakte men de voorraadkast leeg voor de vastentijd. Bij boerenfamilies betekende dit doorgaans het opgebruiken van eieren, melk en meel, juist de ingrediënten van pannenkoeken.

Uit oude notities blijkt dat er al in de vroege middeleeuwen in het vroege voorjaar rituelen waren om de winter uit te wuiven en de lente te verwelkomen. Viering – met veel liederlijkheid – ging vooraf aan de periode vlak vòòr de kerkelijke vasten, waar de term 'vastenavond' van zou kunnen afstammen. Ook kan het Oud-Germaanse 'faseln' de term mogelijk verklaren. 'Faseln' betekent zowel 'vruchtbaarheid' als 'onzinnigheid bedrijven'. In het Duits kennen we nog het woord 'Fastnacht'.

Er zijn vele oude vastenavondliederen, waaronder 'bedelliedjes', die de jongeren zongen als ze verkleed bij de burens in de straat aanbelden.

Lambert Lenaers, een uitgeweken Zutendalenaar (zoon van Tilke vanne Baoi in de Sprinkelestraat), stuurde ons het lied dat de kinderen zongen toen hij kind was (jaren '50-'60).

Vêstelaoved dikken aoved

Laot de vrallie vreeg opstuuën

Ze kiehke hêij, ze kiehke dao

Ze kiehke roend de baaim

Moejer zèt e heedsje op

Dieëzenaoved zulle ze kuuëme

Kuuëme ze dieëzenaoved nee

Dan kuuëme ze van d'n hielle vêstelaoved nee

Sjroemp, sjroemp, sjroemp,

gèèf mich e stèk van 't vaerke z'n koent

Vastenavond dikke avond

Laat de meisjes vroeg opstaan

Ze kijken hier, ze kijken daar

Ze kijken rond de bomen

Moeder zet een hoedje op

Vanavond zullen ze komen

Komen ze vanavond niet

Dan komen ze de hele vastenavond niet

Sjroemp, sjroemp, sjroemp,

Geef mij een stuk van het varken zijn kont

Erfgoedboom 2023

De zilverlinde op de speelplaats van de lagere school langs de Schoolstraat (winnaar van de Zutendaalse Erfgoedboomverkiezing 2023) heeft intussen al de beloofde zorgen gekregen. Een boomspecialist ontfermde zich over deze prachtige boom en gaf hem o.a. een zorgvuldige snoeibeurt en meer adem- en voedselruimte voor het wortelgestel.

Ook dit jaar zal deze knappe winnaar op een gepaste wijze gevierd worden.

Noteer alvast pinkstermaandag 29 mei in je agenda. Op die dag is iedereen vanaf 14 uur van harte welkom op de speelplaats.

De boom zal o.a. feestelijk versierd worden en de Ode aon n'n aaë baaim zal ook dan weerklinken. In de volgende nieuwsbrief wordt het volledige programma toegelicht.

Bedankt!

N'n dikke merci aan Tineke Plessers, Vic Lenaers, Maarten Cops, Griet Liebens, Ine Ubben en Stijn Segers voor de erg gewaardeerde medewerking aan de voorbije Brigittaviering 2023. Ook een welgemeende dankuwel aan Mario Maes voor de reeks prachtige foto's.

WÊi ènne BLÊi

za 22 & zo 23 april 2023

telkens van 14u tot 17u • biohoerderij 't Gebroek

Soennes & Swaerdes nodigt alle leden en sympathisanten samen met hun gezinsleden uit op enkele heerlijke uurtjes in (de pracht van) een bloeiende hoogstamboomgaard.

PROGRAMMA

VERHALEN OP ZOLDERS

FOTO-EXPO • FILM

MET ACTEURS TERUG IN DE TIJD

BOERDERIJDIEREN KIJKEN

THEEKRANSJE

IMKER

'AKKERE' (=ploegen) met paard (zaterdag)

BEVERWANDELING (met gids)

BLOESEMWANDELING

WIE TE VOET OF MET DE FIETS KOMT, KRIJGT ONDERWEG GRATIS EEN PORTIE FRISSE LUCHT EN MAG EEN BEURT OVERSLAAN IN DE FITNESS!

WÊi ènne BLÊi vindt dit jaar plaats als afsluiting van de ERFGOEDWEEK

Meer info via 0474 89 28 65 of info@soennesenswaerdes.be

BRIGITTAVIERING

29.01
2023

MANDELKAPEL • ZUTENDAAL

Sinds 1984 viert Zutendaal jaarlijks rond 1 februari de heilige Brigitta, beschermvrouwe van het vee. Op zondag 29 januari werd de Mandelkapel van 10.30u tot 12.00u opengesteld voor het publiek. Naar jaarlijkse traditie stond er voor de meer dan 70 aanwezigen een zakje gewijde Brigittatarwe en een huiszegen klaar. Iedereen werd verwend met een plakje heerlijke Brigittakoek en een kop warme melk of ... een klets Ierse whisky.

Vermits Saint Brigid of Kildare haar roots in Ierland heeft, werd aan de Mandelkapel ook een gezellige Ierse sfeer gecreëerd. Ine Ubben kroop in de huid van Brigitta en Griet Liebens vertelde enkele boeiende legendes die over de heilige de ronde doen.

De Wiemesmeerse bard Maarten Cops zong een aantal Ierse folksongs, af en toe vocaal bijgestaan door stemmen uit het volk en Stijn Segers, die als afsluiter van deze mooie voormiddag O sjünnen daog zong in het Zutendaals dialect.

Graag plaatsen we nu reeds een OPROEP aan alle Zutendalenaren die zin hebben om een eigen verhaaltje te vertellen of een lied (liefst badend in een Ierse sfeer) te zingen, om op donderdagavond 1 februari 2024, de dag dat het Brigittabeeld precies 40 jaar geleden werd teruggeplaatst, mee de nodige luister te geven aan de Brigittaviering. Ook muzikanten die een folkinstrument bespelen zijn dan erg welkom!

(foto's Brigittaviering: Mario Maes)

Wie wist het?

Hierbij het nieuwe,
onbekende voorwerp.
Wie helpt ons?

Het was Arnold Driessen die ons al snel vertelde dat het voorwerp dat we in de vorige nieuwsbrief zochten een lepelboor was die destijds diende om de centrale opening in karrenwielen uit te boren. Het haakje aan de onderzijde diende om middels een gewicht de druk van de boor te verhogen, aldus Arnold. Aan de bovenzijde ontbreekt het handvat.

Wie weet het?

Vervlogen tijd

Rond 1948 'oppe mèstem' bij de familie Stulens ('Box') in de Daalstraat.

Volwassenen v.l.n.r.: Maria Menten, Dymphna Bijmens, Elisa Remans, Helena Stulens.

Kinderen v.l.n.r.: Dymphna Stulens, Maurice Stulens, Gerard Stulens, Hilde Stulens, André Stulens, Lambert Stulens, Pieter Stulens.

Op de achtergrond huis en stallen van Frans Stulens.

Een lachende boer met een sigaretje los in de mond wandelt met zijn drie koeien over de Sprinkelestraat, ter hoogte van 'den Hans' (Hansen-Kiggen).

Wie kan ons vertellen wie de boer is?